

ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК
ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯTHE INFLUENCE OF MEANS OF PHYSICAL CULTURE
ON THE DEVELOPMENT OF VOLUNTARY QUALITIES OF STUDENT PERSONALITY

У статті висвітлено потенціал засобів фізичного виховання щодо розвитку вольових якостей учнівської особистості. Виокремлено основні вольові якості: рішучість, ініціативність, мужність, дисциплінованість, завзятість, наполегливість, цілеспрямованість, витримка, самостійність. Мета статті – охарактеризувати потенціал засобів фізичної культури щодо розвитку вольових якостей особистості учня. Вольові якості розглядаються як самостійні, стійкі психічні утворення особистості, зміст яких зумовлений особистим досвідом, сформованими мотивами та установками, що визначають рівень свідомої саморегуляції особистістю своєї поведінки, здатністю долати труднощі, що виникають на шляху до досягнення поставленої мети. Процес формування вольових якостей в учнів пов'язаний з процесами становлення суспільної активності, моральним вихованням носить суперечливий, нестійкий, імпульсивний характер і включає становлення суспільної активності, потреб, інтересів і мотивів до різних видів діяльності. Наголошується, що вольові якості формуються на основі взаємодії трьох провідних компонентів: інтелектуального, емоційно-вольового, діяльнісно-практичного. Зроблено висновки про те, що цілеспрямоване, акцентоване застосування засобів фізичної культури (гігієнічні правила та норми, фізичні вправи, спортивна діяльність, рухливі ігри, оздоровчі сили природи, спортивний режим, змагання та ін.) активізує формування вольових якостей у школярів, оптимізує їх структуру, відповідно до особливостей особистісного розвитку в даний період. Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі виховання вольових якостей особистості. Подальших досліджень потребує проблема формування вольових якостей учнів у позашкільних закладах спортивного спрямування.

Ключові слова: вольові якості, особистість учня, засоби фізичної культури, формування вольових якостей, процес формування вольових якостей.

The article highlights the potential of physical education for the development of volitional qualities of the student's personality. The main volitional qualities are singled out: determination, initiative, courage, discipline, perseverance, persistence, purposefulness, endurance, independence. The purpose of the article is to characterize the potential of means of physical culture for the development of volitional qualities of the student's personality. Volitional qualities are considered as independent, stable mental formations of personality, the content of which is determined by personal experience, formed motives and attitudes that determine the level of conscious self-regulation of personal behavior, the ability to overcome difficulties in achieving goals. The process of formation of volitional qualities in students is associated with the processes of formation of social activity, moral education is contradictory, unstable, impulsive and includes the formation of social activity, needs, interests and motives for various activities. It is emphasized that volitional qualities are formed on the basis of the interaction of three leading components: intellectual, emotional-volitional, activity-practical. It is concluded that purposeful, focused use of physical culture (hygienic rules and regulations, exercise, sports, moving games, health, nature, sports, competitions, etc.) activates the formation of volitional qualities in students, optimizes their structure, according to the peculiarities of personal development in this period. Research materials can be used in the process of educating the volitional qualities of the individual. Further research is needed on the problem of forming the volitional qualities of students in out-of-school sports institutions.

Key words: volitional qualities, student's personality, means of physical culture, formation of volitional qualities, process of formation of volitional qualities.

УДК 159.947-057.874:796.011.1
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.41>

Васильєв Г.А.,
аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В останні роки значно підвищились вимоги до рівня сформованості вольових якостей учнівської особистості, що є одним з основних завдань морального виховання та необхідною передумовою для успішної життєдіяльності в умовах суспільства, що динамічно змінюється.

У Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей наголошується на необхідності виховання базових соціальних цінностей суспільства, соціально-значущих якостей особистості та проаналізовано компетентнісний потенціал виховання учня на основі ключових компетентностей. Зокрема, компетентність

«ініціативність і підприємливість» передбачає ціннісне ставлення (аналізування життєвих ситуацій, презентування власної ідеї та ініціативи, формулювання власних пропозицій, рішень, виявлення лідерських якостей) та практичну здатність (готовність брати відповідальність за себе та інших, розвивати моральні якості для успішної професійної кар'єри, брати участь у шкільних заходах, волонтерській діяльності, у трудових десантах і благодійних акціях).

Набуття соціальної та громадянської компетентності забезпечує наступні ціннісні ставлення:

– усвідомлення змісту понять «громадянин», «патріотизм», «військово-патріотичне виховання»,

«готовність до захисту Вітчизни» як важливих складників життєдіяльності людини;

- усвідомлення конституційного обов'язку щодо громадянських прав та захисту суверенітету і територіальної цілісності України;

- участь у шкільному самоврядуванні, дитячих громадських об'єднаннях.

Результатом сформованості соціальної та громадянської компетентності є низка практичних здатностей:

- готовність захищати Батьківщину;

- дотримуватися конституційних норм, повага до державних символів, законів України;

- гуманно ставитися до інших людей, бути здатним до альтруїзму, співчуваття, емпатії;

- цінувати і поважати свободу інших, право на вибір та власну думку;

- поважати гідність кожної людини [9, с. 25–26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування вольових якостей є об'єктом дослідження вчених різних галузей науки – філософії, психології, педагогіки. Змістову характеристику морального розвитку особистості, взаємозв'язок вольових та моральних якостей, діяльність педагогів щодо формування вольових якостей досліджували А. Артющенко, О. Артющенко, І. Бех, Г. Ващенко, В. Желанова та ін. [1; 2; 4; 7].

Виховання вольових якостей студентської молоді проаналізовано в працях Н. Базилевич, І. Дудник, Т. Кравченко, Т. Троценко та ін. [6; 8].

Підготовку майбутніх учителів до формування морально-вольових якостей учнів висвітлено у працях Ю. Дубовик та ін. [5].

Однак, необхідно проаналізувати можливості засобів фізичної культури щодо розвитку вольових якостей особистості.

Мета статті – схарактеризувати потенціал засобів фізичної культури щодо розвитку вольових якостей особистості учня.

Виклад основного матеріалу. Процес морального виховання характеризується цілеспрямованими педагогічними впливами, спрямованими на формування моральних переконань, розвиток моральних почуттів і вироблення навичок і звичок поведінки. Завданнями морального виховання у процесі занять фізичною культурою є: формування моральної свідомості (моральних понять, поглядів, суджень, оцінок та ін.); ідейної переконаності та мотивів діяльності (зокрема, фізкультурної), що узгоджуються з нормами високої моралі; формування вольових якостей, звичок дотримання етичних норм, навичок суспільно виправданої поведінки; виховання вольових рис та якостей особистості (смівливості, рішучості, мужності, волі до перемоги, самовладання та ін.).

Вольові якості розглядаємо як самостійні, стійкі психічні утворення особистості, зміст яких зумовлений особистим досвідом, сформованими

мотивами та установками, що визначають рівень свідомої саморегуляції особистістю своєї поведінки, здатністю долати труднощі, що виникають на шляху до досягнення поставленої мети.

До основних вольових якостей належать рішучість, ініціативність, мужність, дисциплінованість, завзятість, наполегливість, цілеспрямованість, витримка, самостійність.

Процес формування вольових якостей у учнів пов'язаний з процесами становлення суспільної активності, моральним вихованням; носить суперечливий, нестійкий, імпульсивний характер і включає становлення суспільної активності, потреб, інтересів і мотивів до різних видів діяльності.

На формування вольових якостей учня впливає безліч факторів, тому, важливо активізувати чинники, що спонукають до постійного прояву вольових якостей, формують їх, закріплюють серед необхідних особистісних якостей. До таких факторів відносимо і засоби фізичної культури. Їх цілеспрямоване, акцентоване застосування у шкільному віці активізує формування вольових якостей у школярів, оптимізує їх структуру, відповідно до особливостей особистісного розвитку в даний період.

Формування фізично-оздоровчих компетентностей учнів у процесі фізичного виховання проаналізовано у праці Г. Грибан, О. Коберника, З. Діхтяренко та ін. [10].

Дослідники (Н. Базилевич, Т. Кравченко, Т. Троценко та ін.) доводять, що вольові, моральні та морально-вольові якості активно розвиваються під час занять фізичною культурою й спортом та мають неоціненний вплив на людину, оскільки охоплюють не лише її фізичну сферу, але й духовну та емоційну, – тобто тіло й душу. [8, с. 14].

Наприклад, в спортивних та рухливих іграх розкривається особистість. Ставлення один до одного в запалі спортивної боротьби показує їх характер. Егоцентрична людина в грі вибирає для себе кращу роль, прагне підкорити гру собі. А чуйна людина буде насамперед членом команди, допоможе іншим добре зіграти, намагатиметься залучити їх до гри. Вона задіє до гри слабого гравця й підтримуватиме його, буде вірна своїй команді й зіграє щосили. Така людина бачить у грі можливість установаження добрих контактів і міцної дружби. Так, як людина ставиться до інших у грі, так вона може ставитися й до оточуючих і в повсякденному житті [8, с. 15].

Вирішення означених завдань потребує правильного вибору засобів та методів формування вольових якостей. Їх своєчасне та розумне використання визначає успіх виховної роботи. До засобів формування вольових якостей відносимо: зміст та організацію навчально-тренувальних занять, спортивний режим, змагання (суворе виконання їх правил), діяльність вчителя та ін.

Різноманітні засоби фізичної культури сприяють раціональному використанню дозволля, відволіканню підлітків від прояву низки асоціальних вчинків (хуліганства, наркоманії, алкоголізму тощо). Спрямоване використання факторів фізичної культури у вихованні учнів передбачає вирішення оздоровчих, освітніх та виховних завдань. До них належить: виховання потреби та умінь самостійно займатися фізичними вправами, свідомо застосовувати їх з метою відпочинку, тренування, підвищення працездатності та зміцнення здоров'я; виховання особистісних якостей (естетичних, моральних тощо), сприяння розвитку психічних якостей. Одним із важливих завдань фізичної культури є максимальний розвиток фізичних та морально-вольових якостей. Тобто, необхідно вчити учнівську молодь здійснювати найбільшу кількість роботи з найменшими витратами у певний проміжок часу, володіти своїми діями та спрямовувати їх відповідно до своїх думок та ідей.

Гігієнічні правила та норми (чинники) як засоби фізичної культури також можна використовувати у формуванні вольових якостей за двома напрямками – як самостійні та допоміжні. Дотримання режиму навчання, дня, харчування вимагає від учнів чималих вольових зусиль, водночас сприяє зміцненню здоров'я та підвищенню ефективності впливу фізичних вправ.

Наголошуючи на тому, що спортивна діяльність за відповідних педагогічних умов формує такі важливі риси особистості, як чесність, сумлінність, впевненість у своїх можливостях, особливо підкреслюємо вплив знань, методів і умов організації навчально-тренувальних занять на формування особистості спортсмена.

Вольові якості формуються на основі взаємодії трьох провідних компонентів: інтелектуального, емоційно-вольового, діяльнісно-практичного. У процесі формування вольових якостей інтелектуальний чинник виступає у вигляді індивідуальної пізнавальної діяльності, емоційний фактор – як ставлення учня до навколишньої дійсності, людей, праці, суспільства, діяльнісно-практичний проявляється у практичній діяльності (у нашому випадку заняттями спортом), у формальному та неформальному спілкуванні.

Інтелектуальний компонент забезпечує пізнання суспільних відносин, ідей та понять, що розкривають сутність вольових якостей. Виділяємо такий чинник особливо з тієї причини, що він пов'язаний із формуванням вольових якостей учнів. Розширення знань про вольові якості у житті, пошук форм і методів роботи у цьому напрямі – одне з головних завдань у нашому дослідженні.

Емоційно-вольовий компонент відображає емоційне життя учня в колективі, соціальні почуття, реагування на ті чи інші спонтанні чи організовані дії навколишньої дійсності. Ступінь усвідомлення

учнем вольових потреб у межах нашого дослідження є однією з найважливіших характеристик його готовності до прояву вольових якостей. Сприяючи свідомому регулюванню своїх дій, емоційно-вольовий фактор спільно з інтелектуальним визначають спрямованість особистості, змістовну сторону вольових якостей.

Діяльнісно-практичний компонент розглядається як складова частина системи формування та розвитку вольових якостей особистості учня. Практика переконує у цьому, що формування вольових якостей відбувається у процесі суспільної, виробничо-практичної діяльності, неформального спілкування, дозволі. У реальній життєдіяльності виникають різні непередбачувані ситуації, які загартовують моральний характер особистості, дають їм «уроки життя», які можуть бути реалізовані у процесі занять фізичною культурою, спортом. У ході вивчення дій цього чинника дійшли висновку, що діяльнісно-практичний компонент виконує інформаційну, організуючу, коригуючу, контрольну функції у розвитку вольових якостей учнів. Вже те, що учень включений у загальну колективну діяльність і вступив у систему взаємозв'язку з членами колективу, дає йому пізнати себе через оцінку його поведінки іншими людьми. Критика з боку педагога-тренера, товаришів зі спорту на тренуваннях, зборах команди, тренерській раді, у розмовах з друзями, під час виконання індивідуальних завдань – все це, на наш погляд, визначає формування вольових якостей.

Висновки. Таким чином, до засобів фізичної культури, що формують вольові якості, відносяться фізичні вправи, змагання, оздоровчі сили природи та гігієнічні правила та норми (чинники). Вони тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного та зумовлюють ефективність застосування для формування різних особистісних якостей, оскільки:

- дозволяють задовольнити прагнення до фізичного вдосконалення, прискорення темпів розвитку, потреби у зміцненні здоров'я, гармонійному розвитку;
- забезпечують прагнення учнів до наслідування, бути схожим на своїх кумирів, тих, хто досяг певних успіхів у спорті, фізичному вдосконаленні, має високі особистісні якості та переваги;
- задовольняють природне прагнення учнів до перемоги у суперництві, прагнення виділитися, домогтися авторитету, визнання, поваги, бути першим, посилити інтерес себе, зайняти гідне місце у колі однолітків;
- розвивають різні рухові вміння та навички, дозволяють випробувати себе у подоланні труднощів;
- забезпечують потреби у динамічному русі, новизні, різноманітних емоціях, спілкуванні в колі однолітків;
- формують мотив зобов'язання у вигляді необхідності відвідувати заняття з фізичної культури,

виконувати вимоги навчальної програми навіть, коли «не хочеться».

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідження потребує питання формування вольових якостей учнів у позашкільних закладах спортивного спрямування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артюшенко А. О., Артюшенко О. Ф., Трубенко О. А., Особливості прояву рішучості в учнів шкільного віку в процесі занять фізичною культурою *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* Випуск 3 (111) 2019. С. 12–16.

2. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : «Либідь», 1995. 202 с.

3. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

4. Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру. Ч. 1. Психологія волі і характеру. Лондон : Вид-во Спілки Української Молоді, 1952. 256 с.

5. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольо-

вих якостей учнів основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 267 с.

6. Дудник І. О. Формування вольових якостей у студентів у процесі занять фізичною культурою : навч.-метод. посіб. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького 2016. 72 с.

7. Желанова В. В. Морально-вольові особистості як суттєва детермінанта формування «навичок XXI століття». *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2017. Вип. 2 (41). С. 99–101.

8. Кравченко Т. П., Троценко Т. Ю., Базилевич Н. О. Особливості виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою. *Молодий вчений* № 4.1 (68.1) квітень, 2019 р. С. 12–16.

9. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.

10. Griban, G., Kobernyk, O., Terentieva, N., Shkola, O. et al. (2020). Formation of Health and Fitness Competencies of Students in the Process of Physical Education. *Sport Mont*. Vol. 18, Issue 3: 73–78.